

DES DE “LA PÀGINA EN BLANC”: LA FEMINITAT I LA LLETRA

Miquel Bassols
Escola Lacaniana de Psicoanàlisi

I

La relació entre la feminitat i la lletra ha estat plantejada per la psicoanàlisi de Jacques Lacan en molts moments i de maneres diverses¹. Fou per aquesta via que el seu discurs va anar més enllà del carreró sense sortida on va topar Freud amb l'anomenada “roca de la castració” i el “continent negre de la feminitat”. L'estructura edípica amb la dialèctica del fal·lus i la castració com a símbol de la diferència sexual podia explicar molts dels problemes plantejats per les neurosis i les identifications sexuades, però la seva lògica topava amb un real impossible d'explicar, en especial quan es tractava de situar la sexualitat femenina².

L'ensenyança de Jacques Lacan, a partir dels anys cinquanta, va interpretar els atzucacs de Freud com a veritables preguntes que calia desenvolupar per tal treure'n les últimes conseqüències. Així, fins a finals dels anys setanta la qüestió de la sexualitat i del gaudi femení fou un punt de referència i d'elaboració constants per a Jacques Lacan.

L'orientació lacaniana ha pogut situar així la qüestió de les posicions sexuades, del desig i del gaudi, fora dels ideals socials promoguts pels discursos normalitzadors. Per resumir els trets fonamentals d'aquesta orientació, diguem que més enllà de la lògica fàl·lica, on l'únic significat que existeix per marcar la diferència dels sexes és el significat del fal·lus, la qüestió de la feminitat i del gaudi femení obre el camp del gaudi de l'Altre on funciona una altra lògica. Es tracta d'una lògica no dicotòmica, que no permet de construir un conjunt tancat o un Tot universal sinó que funciona en el No-tot d'un conjunt que queda obert i que obliga a considerar els seus elements un per un, sense una definició que valgui per a tots. D'aquí ve el famós aforisme lacanià “La dona no existeix”, - no hi ha un conjunt tancat que defineixi la dona com un universal -, o “La dona és no-tota”, - que no vol dir incompleta -, o també “cal comptar les dones una per una”.

En aquest camp més enllà de la lògica fàl·lica, la funció de la lletra, tal com la concep Jacques Lacan, permet d'abordar i d'escriure allò que no pot ser simbolitzat pel significat en la part fàl·lica, masculina, de la sexualitat. Aquella part de la feminitat que no passa pel significat, que queda en silenci, tindrà així una connexió particular amb la funció de la lletra, en la mesura que la lletra i l'escriptura voregen l'impossible de dir.

Si volem prendre aquí com a pretext per a situar aquesta relació entre feminitat i lletra el conte d'Isak Dinesen intitulat “The Blank Page”, “La pàgina en blanc”, (el que direm a continuació pressuposa, doncs, la seva lectura), és perquè el seu relat ens ha

¹ L'elaboració més important d'aquesta relació pot trobar-se a Lacan (1975).

² Per aquest tema, veure, per exemple, Miller (2002).

mostrat una identitat d'estructura, direm fins i tot una identitat topològica (de lloc), entre l'una (la feminitat) i l'altra (la lletra).

De les diverses funcions que Lacan trobarà en la lletra, funcions que la distingeixen de la simple representació gràfica, en subratllem ara una que pot semblar poc evident: la de dibuixar "la vora del forat en el saber"³, és a dir, la d'emmarcar allò que no se sap en el saber, allò que fa fallida i el fa sempre incomplet. Per dir-ho en termes de la lògica modal que Lacan farà servir: la funció de la lletra és dibuixar allò que *no* deixa de *no* escriure's en la cadena significant.

El que "The Blank Page" farà palès, i ho farà a través de la lletra, és que la feminitat mateixa té aquesta funció de fer present el forat en el saber sobre la sexualitat, de dibuixar-lo i emmarcar-lo com una pàgina en blanc, fins fer de la pàgina en blanc una lletra, la lletra del lloc de la feminitat.

II

Així doncs, la lletra és femenina?

De fet, el que comença per dir-nos el relat d'Isak Dinesen és que l'art de contar històries és una tradició transmesa per les dones, fins i tot quan les històries les conten els homes joves. Recordem que la contaire no sap llegir, malgrat que sí sabrà fer "llegir" la pàgina en blanc a través del seu relat oral. La fidelitat a la paraula, ens diu, és el que farà parlar el silenci i farà llegible la pàgina en blanc. Tanmateix, calia que algú, una dona finalment, escrivís aquesta història, n'escoltés de qui n'escoltés la llegenda. I si una llegenda cal que sigui "llegida", com mana l'etimologia, nosaltres no dubtarem a posar en el saber inconscient la lògica que mena la seva escriptura, una lògica on cal que alguna cosa deixi de no escriure's en la seva lectura perquè obtingui el seu sentit. I en aquest cas, el que deixa de no escriure's és, paradoxalment, una pàgina en blanc com lletra de la feminitat.

El relat seguirà les mateixes línies estructurals per produir aquest nou sentit de la pàgina en blanc en el lector, sempre que aquest lector sigui tan fidel a la història com ho és la contaista. Si no arriba a ser-ho, aquest nou sentit de la pàgina en blanc i del silenci se li farà escàpol, només li semblarà buidor i no podrà llegir-hi la lletra que constitueix en el discurs sobre la diferència sexual i el gaudi femenins.

Per obtenir aquest efecte de sentit, el relat posa primer en joc la dicotomia dels significants com principi de la significació. És l'oposició estructural que constitueix la cadena significant on l'objecte referent es desplaça d'un significant a l'altre sense poder obtenir-hi una representació única. Aquesta impossibilitat de representació quedarà inscrita, encara que no representada, per la "pàgina en blanc" presa, ella mateixa, com a lletra. D'altra banda, la narració farà aparèixer la "pàgina en blanc" com a lloc eminent de la feminitat, com a alteritat i enigma tant per als homes com per a les dones en la construcció de les seves posicions sexuades. El lloc de la feminitat, impossible de construir-se com un universal, només podrà situar-se, més enllà de la lògica fàl·lica, en la particularitat de l'un per un. L'articulació, fins a mostrar-ne la identitat, entre l'estructura del llenguatge i la qüestió de la diferència dels sexes portarà a situar la "pàgina en blanc" com el referent últim tant del llenguatge, de l'art de contar històries, com de la sexualitat en la pregunta sobre la feminitat. De la mateixa manera, el referent últim del relat "The Blank Page" serà la pàgina en blanc com inherent a l'estructura del llenguatge i de la sexualitat.

Aquesta és l'operació que ens mostra el conte de "La pàgina en blanc" en fer-se referent de la seva pròpia enunciació. Vegem els passos que fa donar al lector perquè realitzi aquesta operació, cada vegada, en la particularitat de la seva lectura.

III

Indiquem primer, sense voler esgotar-les, algunes de les sèries d'oposicions significants que el conte desplega: el vel negre i el teixit de lli blanc, la taca vermella i el blanc del llençol, fins i tot el blanc i el negre del terra de la galeria; el masculí i el femení, la taca i la puresa, la virginitat i la feminitat, el fal·lus i la castració, la maternitat i la feminitat; però també la paraula i la lletra, la tradició oral i la tradició escrita, la fidelitat i la traïció, la veu i el silenci, la lletra i el blanc, l'escriptura i la pàgina en blanc. Finalment, l'oposició topològica entre l'interior i l'exterior ens delimitarà l'espai on es despleguen les altres oposicions.

Però aquests parells de significants, on cada element només val per la seva oposició amb l'altre, mostraran la seva asimetria fonamental a mesura que el relat avanci. L'estructura mateixa de la narració fa aparèixer aquesta asimetria forçant el lloc d'enunciació fins a desplaçar-lo a l'infinit de la pregunta primera. Qui parla en "La pàgina en blanc"? Qui és el seu subjecte d'enunciació? Resposta del relat: la pàgina en blanc mateixa. Relat dins del relat, narració de narració, quadre dins del quadre, marc dins del marc, en la fuga a l'infinit del subjecte d'enunciació trobem un punt de torsió on l'oposició dels significants desapareix i on es fa palesa una fractura: l'interior es connecta amb l'exterior, i la pàgina en blanc esdevé lletra, inscripció de la feminitat com a subjecte d'enunciació. És doncs en aquesta fractura on apareix el veritable referent del conte com impossible de dir i d'escriure, com la veritable "pàgina en blanc", lloc precisament de la feminitat.

Així, l'escriptura de la lletra ve en el lloc del silenci, de l'indicible, d'allò que no té representació en el llenguatge. D'altra banda, el "blanc" de la lletra apareix com producte de la paraula, com un element produït i emmarcat per la paraula dita, una paraula que, al mateix temps, només es fa possible gràcies a aquest blanc. Afegirem doncs una altra oposició, la que existeix entre el "sileo", el silenci buit, que no diu res, i el "taceo", el silenci ple, que diu entre les paraules. És la veu d'aquest silenci la que parlarà al final del conte en la pàgina en blanc, com un producte de la paraula portada fins al límit de l'indicible, de l'impossible de dir on el subjecte queda "palplantat". En aquest punt s'obre l'espai d'intersecció entre la paraula dita i la lletra de l'escriptura. És en aquest espai d'intersecció, només abordable com indicible i impossible d'escriure, on cada dicotomia fracassa, es fractura, però també on cada terme obté la seva identitat d'ésser més enllà de les oposicions dicotòmiques.

Pel que fa a la feminitat, aquesta identitat només es donarà cas per cas, més enllà de la dicotomia masculí-femení o fàl·lic-castrat, davant de la pàgina en blanc emmarcada al final del relat. El conte deixa aquesta identitat pròpiament "en blanc", fa prou clar que no hi ha un significant que assegni la identificació d'una dona a partir d'una altra. De la mateixa manera, ens ha anunciat al començament que la tradició oral es transmet per una veu que va de mare a filla, cosa ben diferent a dir que es transmet de dona a dona. És aquí on la contaire es fa una amb les mares, però per dir-nos que la identificació amb la mare no dirà mai què és una dona. Precisament, allò que es transmet de mare a filla és la dimensió del significant fàl·lic, del fill o la filla presos com a fal·lus de la mare. És el cantó significant,

³ "Le bord du trou dans le savoir, voilà-t-il pas ce qu'elle [la lettre] dessine" (Lacan, 2001, p. 14).

simbòlic, de la feminitat, allò que s'inscriu i es transmet en la història per la paraula, allò de la dona que passa per la paraula, pel símbol. Però això fa més evident encara allò que queda en silenci, en blanc, de la identitat femenina i que no pot resumir-se en la figura de la mare.

El tema de la fidelitat tornarà aquí en la ploma de Dinesen: a força de ser fidel al llenguatge, a la paraula, al saber dir, el silenci parlarà, parlarà l'indicible de la "pàgina en blanc", com a lletra en blanc. Així doncs, el conte no només explica la història d'aquesta impossibilitat sinó que la posa en acte, produeix la fractura de les dicotomies significants, fent allò que diu d'una manera performativa, i es torna així paradigma de l'impossible de dir de la feminitat, d'allò de la dona que no passa pel significat fàl·lic, d'allò que no passa per la significació i que només es connecta amb la lletra, amb l'escriptura. De fet, "La pàgina en blanc" seria un conte per callar-lo, - recordem que la contaire l'explica només fent una excepció -, és un conte que només podria transmetre's en i pel silenci del discurs. El millor fora, doncs, callar? (cf. Wittgenstein i el final del seu "Tractatus": d'allò que no es pot parlar millor és callar). Però, precisament, tant la psicoanàlisi com la literatura són dos intents de dir l'indicible, de parlar i d'escriure a partir d'allò que no es pot dir i d'allò que no es pot escriure. "La pàgina en blanc" designa el lloc d'enunciació que no es deixa reduir a cap enunciat, i el designa sense significar-lo, sense poder-lo incloure en el significat.

Així, el referent últim del conte és el conte mateix com a text escrit i com a idèntic a la pregunta per la feminitat. En aquesta operació autoreferencial, el conte segueix una torsió on de cop l'interior coincideix amb l'exterior, allà on cada parell d'oposicions arriba a la seva fractura, a la seva fissura, a la falta que es fa present en cada interval d'oposicions. La trama del text (text-teixit fet de lletra-lli) té un punt de fuga en la història que coincideix amb el seu referent últim, la pàgina en blanc presa com a objecte.

IV

Com llegeix el discurs fàl·lic, tant dels homes com de les dones, aquesta pàgina en blanc? En el "Declarem que era verge...", significat per la taca vermella, tenim un primer efecte de retroacció de la significació fàl·lica (significant de la castració, de la falta): només després de perdre la virginitat es pot declarar d'una dona que ella *era verge*, només retroactivament pot significar-se la virginitat, és a dir quan ja s'ha perdut. Aquesta dona que *era verge* és precisament el subjecte femení abordat pel cantó del significat, és allò que de la feminitat pot simbolitzar-se pel significat fàl·lic, és allò que es pot i s'ha de fer públic de la feminitat en el discurs social, és allò que fa lligam social per a la dona presa com objecte d'intercanvi. La taca vermella esdevé així símbol fàl·lic de la dona en l'espai social. Des d'aquest símbol, la pàgina en blanc només podria llegir-se com rebuig de la sexualitat o com virginitat ja perduda abans de l'acte. Però aleshores no hauria calgut emmarcar aquell llençol blanc que només seria simple absència del símbol. Si la pàgina en blanc es constitueix en lletra és perquè escriu alguna cosa que no podia "dir-se" en les taques vermelles.

És que la feminitat no pot reduir-se a la lògica fàl·lica, al joc de l'oposició fal·lus/castració on el discurs intenta d'encabir-la. L'oposició blanc/negre en el terra de la galeria anuncia una oposició que no podrà sostenir-se en l'espai de la representació dels sexes, de la diferència sexual, de la sexualitat com a diferència. Veurem que finalment no hi ha oposicions simètriques entre tacat i blanc, entre dona i verge, com tampoc hi haurà oposició simètrica entre masculí i femení. De fet, l'Altre no és mai simètric al subjecte, hi ha una alteritat irreductible que es farà present de manera particular en la feminitat, tant per a

l'home com per a la dona, i que el conte posa de manifest de manera paradigmàtica. Dit en termes del Lacan del anys cinquanta: la dona esdevé Altre per a sí mateixa tal com ho és per a l'home⁴.

Vegem ara la galeria de marcs amb els retalls de llençols tacats de vermell, cadascun amb el seu nom. Escrivim aquesta sèrie:

$\frac{x}{b}$	$\frac{x'}{c}$	$\frac{x''}{d}$	$\frac{x'''}{e}$	$\frac{x^n}{n}$
---------------	----------------	-----------------	------------------	-------	-----------------

Els noms de les dones valen aquí com els significants de la pèrdua de la virginitat, de les taques vermelles que generen significacions i interpretacions, sempre tan incompletes com múltiples, en el subjecte que les llegeix. En qualsevol cas, es tractarà d'una sèrie tan llarga com es vulgui però que sempre podrà tancar-se en un conjunt, numerat i anomenat. La significació de la sèrie, - per exemple, la significació de mantenir la virginitat com condició d'elecció d'una dona -, està sostinguda per la significació fàl·lica, per la presència del símbol de la pèrdua de la virginitat que *no* deixa d'escriure's en cada marc. Aquí el símbol fàl·lic esdevé necessari i no tindria sentit emmarcar un espai blanc.

En la mateixa cadena, però també fora de sèrie, apareix la pàgina en blanc, emmarcada i sense nom, com una ruptura del discurs fàl·lic significat en el tabú de la virginitat. La sèrie queda ara oberta, però no pel fet que sempre podríem afegir-hi un element més sinó pel fet que anul·la la significació prèvia, universal, que definia la sèrie, i hi posa un interrogant definitiu. Alhora, emmarca allò que ha fet possible aquesta sèrie. Entre cada element de la cadena significant, entre b-c, c-d, d-e, hi ha l'interval de la "a" de la pàgina en blanc que fa possible la cadena significant, alhora que la cadena significant ha fet possible la seva inscripció. Ella resignifica ara la cadena de noms b-c-d-e..., i alhora només es pot llegir a partir d'elles com falta del signe de la virginitat. Curiosament, la pàgina "verge" és ara la que significa l'enigma de la feminitat. És, de fet, l'interval que permet llegir les altres lletres i que només pot situar-se a partir d'elles, en la cadena però també fora d'ella. És també allò que *no* deixava de *no* escriure's en la sèrie anterior i que ara fa forat en ella dibuixant-ne les vores mateixes.

La pàgina en blanc es constitueix doncs en l'Altre per excel·lència, en la diferència com alteritat irreductible. Es també *La dona que no existeix, La Sense Nom...*⁵ Resignifica així tots els marcs anteriors, els dels altres quadres-dones, però també els marcs de la història com a relat dins del relat, i es constitueix en el conte mateix pres com a referent.

Davant d'aquest referent que condensa, com un punt de fuga, totes les línies del relat, les contistes emmudeixen, fan present el silenci, en l'acte d'inserir la pàgina en blanc en la sèrie de la cadena significant, fins al punt que s'identifiquen elles mateixes amb aquest interval que el silenci fa present. I és llavors quan aixequen el vel... per mostrar el no-res de la pàgina en blanc com a única identitat del seu ésser. Cada dona queda llavors palplantada davant de la pàgina en blanc, llegint en el seu marc el propi enigma en relació a la feminitat. Igualment, cada home quedarà palplantat llegint allò que ell és davant del gaudi de l'Altre. En aquest punt, la pregunta per la feminitat toca allò que no és simbolitzable, allò que no és socialitzable, allò que no és intercanviable, i que només pot deixar de *no* escriure's en el blanc de la lletra, en el blanc de la pàgina en blanc.

⁴ "L'homme sert ici de relais pour que la femme devienne cet Autre pour elle-même, comme elle l'est pour lui" (Lacan, 1966, p. 732).

⁵ Evoquem aquí Josep Carner i la figura de la feminitat que fa aparèixer a "El ben cofat i l'altre" (1951).

Diguem de passada que és en allò que deixa de *no* escriure's que la psicoanàlisi de Jacques Lacan situa, precisament, la funció de l'amor, de l'amor com la contingència d'unencontre. És a partir de l'encontre atzarós que alguna cosa que *no* deixava de *no* escriure's, forma lògica de l'impossible, podrà deixar de *no* escriure's, forma de la contingència. I cal, és cert, un acte d'amor per poder llegir la pàgina en blanc com allò que deixa de *no* escriure's en la sèrie de símbols de la feminitat.

Heus ací la pregunta que el conte posa en acte, escrivint-la en els propis intersticis de la història, fent lletra de l'indicible en la pàgina en blanc. Al lector li pertoca ara de respondre-hi en llegir-la.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

CARNER, Josep (1951), "El ben cofat i l'altre", Perpinyà, Proa.

LACAN, Jacques (1966), "Propos directifs pour un Congrès sur la sexualité féminine", in *Écrits*, París, Seuil.

--- (1975), *Le Séminaire XX*, "Encore", París, Seuil.

--- (2001), "Lituraterre", a *Autres écrits*, París, Seuil.

MILLER, Jacques-Alain (2002), *De la naturaleza de los semblantes*, Buenos Aires, Paidós.